

روایت «آن دیگری»
(بازنمایی هویت و نقش‌های جنسیتی
در خاطره‌نگاری زنان ایران)

www.ketab.ir

نوشته
سمیه عباسی

تهران، ۱۴۰۱

روایت «آن دیگری»

(بازنمایی هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان ایران)

تألیف: سمیه عباسی

ناشر: پژوهشکده تاریخ اسلام

مدیر نشر: خلیل قویدل

ویراستار: ملیحه سرخی کوهی خیلی

چاپ اول: ۱۴۰۱

شمارگان: ۷۰۰

چاپ و صحافی: چاپ تقویم

ردیف انتشار: ۱۰۳

تومان ۱۸۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۳۹۸-۷۵-۳

این کتاب با کمال رغبت و اشتیاق منتشر شده است
کلیه حقوق برای پژوهشکده تاریخ اسلام محفوظ است

خیابان ولیعصر (ع)، خیابان شهید عباسپور، خیابان رستگاران، پلاک ۹، شرقی، شماره ۹
تلفن: ۳-۸۸۶۷۶۸۶۱ - ۸۸۶۷۶۸۶۰ - فاکس: ۸۸۶۷۶۸۶۰

web: www.ptc.ac.ir

سرشناسه:	عباسی، سمیه، ۱۳۶۱
عنوان و نام پدیدآور:	روایت «آن دیگری»: (بازنمایی هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان ایران) / نوشته سمیه عباسی. تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، انتشارات، ۱۴۰۱.
مشخصات نشر:	۴۲۰ ص.
مشخصات ظاهری:	۹۷۸-۶۰۰-۷۳۹۸-۷۵-۳
شابک:	
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۳۹۵ - ۴۱۰.
یادداشت:	نمایه
موضوع:	بازنمایی هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان ایران Women - Iran - History - 19-20 th century - Personal narratives - Case studies
موضوع:	خاطره‌نویسی - تاریخ - قرن ۱۳ ق - ۱۴ - نمونه‌پژوهی Diaries - Authorship- History - 19-20 th century - Case studies
رده‌بندی کنگره:	DSR ۱۴۲۲/۵
رده‌بندی دیویی:	۹۵۵/۰۷۵۰۸۲
شماره کتابشناسی ملی:	۸۹۴۶۱۰۷
اطلاعات رگورد کتابشناسی:	فیا

سخن اول

تاریخ هر امت و جامعه‌ای بیانگر فرهنگ و تمدن آن است. به همین دلیل، علم تاریخ در میان علوم جایگاهی ویژه یافته است. جامعه اسلامی به عنوان یک امت جهانی، دارای چهارده قرن سابقه تاریخی با ابعاد و عناصری روشن و بدون ابهام است. اهمیت این پیشینه تاریخی و ابعاد گوناگون آن، مانند فرهنگ، تمدن، علوم، اخلاق، فلسفه و هنر و نقش بی‌بدیل آن در تمدن جهان معاصر، تلاش گسترده دانشگاه‌ها و دانشمندان غربی را نیز در راه تحقیق و مطالعه این تاریخ عظیم برانگیخته است؛ تا بدان پایه که معتبرترین منابع و اطلاعات پژوهشی در حوزه‌های گوناگون تاریخ اسلام را در مراکز علمی غرب می‌توان سراغ گرفت.

به‌رغم توجه ویژه پژوهشگاه‌های دنیای غرب به اسلام، به علت ناتوانی ذاتی آنها از شناخت اسلام ناب و حقیقی - به دلیل عدم دسترسی مستقیم و به دور از تحریف به منابع اصلی، و لاجرم اطلاع محدود پژوهشگران از زمینه‌ها و پس‌زمینه‌های یک تحقیق علمی جامع، آغاز حرکتی اساسی و همه‌جانبه از سوی دانشمندان اسلامی به منظور تصحیح و تکمیل تلاش‌های گذشته ضروری است. اگر این حرکت، گسترده، غنی و متکی بر پیشرفته‌ترین روش‌های پژوهشی آغاز شود، بی‌شک تغییرات بنیادی در مسیر این گونه مطالعات در پژوهشگاه‌های مهم دنیا در زمینه تاریخ اسلام و مسائل مختلف آن دور از دسترس نخواهد بود.

هدف اساسی از تأسیس پژوهشکده تاریخ اسلام - که هم اکنون در آغاز راه است - گام زدن در راه تحقق این آرمان می‌باشد. این پژوهشکده با همت و پیگیری استادان ارزشمند تاریخ اسلام و

رشته‌های پیوسته به آن، آغاز به کار کرده و برای نیل به اهداف مقدس خود، آماده همکاری با همه کسانی است که به این اهداف ایمان دارند. از این رو، پاسخگویی به هزاران پرسش را که در خلال مطالعه ۱۴ قرن تاریخ اسلام مورد توجه خواننده و به خصوص پژوهشگران قرار می‌گیرد، و جهت همت خود قرار داده است. تحقق این مهم با روش‌های گوناگون دنبال می‌شود، که نشر آثار پژوهشی استادان و کارشناسان - به صورت تألیف و یا ترجمه - مانند اثر حاضر، از جمله آنهاست. البته برنامه‌هایی همچون تشکیل کارگاه‌های تخصصی، نشست‌های علمی تخصصی و حمایت از پروژه‌های پژوهشی مورد نیاز، نیز برای تحقق هدف یاد شده در حال پیگیری و اجراست که ضرورت دارد کیفیت و کمیت آنها افزایش یابد.

این مرکز، هم‌اکنون با شش گروه علمی و زیر نظر شورای علمی فعالیت می‌کند، که ان شاء الله به زودی تعداد آنها به دو برابر افزایش خواهد یافت. از جمله اقدامات کم‌سابقه پژوهشکده، تأسیس دانشنامه جغرافیای تاریخی جهان اسلام است که به‌زودی اولین مجلد آن عرضه خواهد شد. این دانشنامه با ریاست یکی از استادان در هفت گروه علمی مشغول فعالیت است و هزاران مدخل را - تاکنون - همراه با منابع اصلی آن در پایگاه اینترنتی عرضه کرده است تا دسترسی محققان به منابع را آسان کند.

پژوهشکده تاریخ اسلام به‌وسیله پایگاه اینترنتی خود با همه پژوهشگران و علاقه‌مندان به مطالعه در سراسر جهان پیوند برقرار می‌کند. این پایگاه، علاوه بر انعکاس همه فعالیت‌های این مرکز علمی، بازتاب‌دهنده فعالیت‌های علمی انجام شده توسط مراکز و اشخاص دیگر در این رشته است. با فعال شدن پایگاه مزبور، دسترسی پژوهندگان به مرکزی جامع و همه‌جانبه، که انعکاس‌دهنده همه آثار موجود در زمینه تاریخ اسلام باشد، میسر خواهد شد.

علاوه بر آن، هم‌اکنون کتابخانه تخصصی (حقیقی و مجازی) فعال است و به تدریج فعال‌تر خواهد شد. از خداوند بزرگ، برای این تلاش و همه تلاشگران در راه حق و حقیقت، آرزوی موفقیت می‌کنم.

سیدهادی خامنه‌ای

رئیس پژوهشکده تاریخ اسلام

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۹
مقدمه.....	۱۵
فصل اول: مفاهیم و روش.....	۳۷
۱-۱. مفاهیم نظری و رهیافت تنوریک.....	۳۷
۱-۲. هویت.....	۳۸
۱-۲-۱. فرایند تحول مفهوم فردانیت در غرب.....	۳۸
۱-۲-۲. چستی و انواع رویکردها دربارهٔ هویت.....	۴۲
۱-۲-۳. هویت جنسیتی.....	۵۵
۱-۳. تبیین و تعریف نقش‌های جنسیتی.....	۶۵
۱-۳-۱. قشربندی جنسیتی.....	۷۰
۱-۳-۲. کلیشه‌های جنسیتی.....	۷۱
۱-۴. مفهوم «هویتِ روایی».....	۷۲
۱-۴-۱. «هویتِ روایی» در اندیشهٔ پل ریکور.....	۷۵
۱-۴-۲. زمان و روایت در اندیشهٔ پل ریکور.....	۹۳
۱-۴-۳. پیوند روایت، هویت و زمان در اندیشهٔ پل ریکور.....	۱۰۳
۱۰.۵. خودزندگی‌نامه‌نگاری.....	۱۰۶
۱-۶. کاربرست مفاهیم نظری در تفسیر خاطره‌نگاری زنان ایران.....	۱۲۱

۱۲۷	فصل دوم: هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان عصر قاجاری
۱۲۷	۲-۱. نوشتار زنان و جایگاه آن در ادبیات فارسی
۱۳۵	۲-۲. بررسی جریان ظهور و تکوین خاطره‌نویسی در دوره قاجار
۱۴۳	۲-۳. خاطره‌نگاری زنان عصر قاجاری
۱۴۳	۲-۳-۱. معرفی کوتاه احوال و آثار زنان خاطره‌نگار عصر قاجاری
۱۴۴	۲-۳-۱-۱. طبقه مسلط
۱۵۴	۲-۳-۲. بازنمایی هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان عصر قاجاری
۱۷۳	فصل سوم: هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان عصر پهلوی (۱)
۱۷۳	۳-۱. پیش‌درآمد: نگاهی کلی به وضعیت زنان در عصر پهلوی
۱۷۸	۳-۲. خاطره‌نگاری زنان عصر پهلوی (بخش اول)
۱۸۱	۳-۲-۱. معرفی اجمالی احوال و آثار زنان خاطره‌نگار عصر پهلوی (بخش اول)
۱۸۱	۳-۲-۱-۱. طبقه مسلط
۱۸۷	۳-۲-۱-۲. طبقه کارگر-زراعی
۱۹۱	۳-۲-۱-۳. طبقه متوسط
۱۹۳	۳-۲-۲. بازنمایی هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان عصر پهلوی (بخش اول)
۲۱۹	فصل چهارم: هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان عصر پهلوی (۲)
۲۱۹	۴-۱. پیش‌درآمد (انقلاب ۱۳۵۷ و تأثیر آن بر جریان خاطره‌نگاری زنان ایران)
۲۲۲	۴-۲. معرفی اجمالی احوال و آثار زنان خاطره‌نگار عصر پهلوی (بخش دوم)
۲۲۲	۴-۲-۱. طبقه مسلط
۲۳۹	۴-۲-۲. طبقه متوسط
۲۶۵	۴-۳. بازنمایی هویت و نقش‌های جنسیتی در خاطره‌نگاری زنان عصر پهلوی (بخش دوم)
۲۶۵	۴-۳-۱. طبقه مسلط
۲۹۹	۴-۳-۲. طبقه متوسط
۳۵۳	فصل پنجم: خاطره‌نگاری زنان ایران؛ بررسی ساختار روایی
۳۵۳	۵-۱. ساختار روایی خاطرات
۳۷۱	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۸۳	پیوست: اطلاعات آماری جریان خاطره‌نگاری زنان
۳۹۵	فهرست منابع و مآخذ
۴۱۱	نمایه

پیشگفتار

تحولات حاصل از موج دوم فمینیسم، علاوه بر آنکه در نگرش به زنان، تاریخ، هویت و نقش‌های جنسیتی تأثیر مستقیم داشت و این مسائل را نه پدیده ذاتی، بلکه محصول بافت‌های اجتماعی و فرهنگی نشان داد، درباره تاریخ و تاریخ‌نگاری زنان نیز آنان را به عنوان موضوع تاریخ مد نظر قرار داد و به ذهنیت زنان در تاریخ توجه نشان داد.

عامل تاریخ، اجتماع و فرهنگ نیز در بحث از هویت و نقش‌های جنسیتی زنان ایران نقش پررنگی دارند. زنان به عنوان یک گروه اجتماعی در جامعه ایران، در زمان‌های مختلف تاریخی، ادامه روند سنتی و عرفی را طی می‌کردند که در طول تاریخ، براساس دیدگاه‌های مذهبی، فرهنگی و اجتماعی شکل گرفته بود. این وضعیت درباره نقش و هویت زنان، تا زمان محمدشاه قاجار تداوم داشت که جامعه ایران هنوز یک اجتماع سنتی بود و تغییر و تحول چندانی در آن رخ نداده بود، اما در زمان ناصرالدین‌شاه به دلیل ورود مظاهر نوین به جامعه ایرانی، با شتاب بیشتر و آشنایی گسترده‌تر با فرهنگ غربی، تغییر و تحولات بیشتری نسبت به تاریخ گذشته ایران در تمامی عرصه‌های زندگی انسان ایرانی رخ داد که از جمله این تغییرات، ورود و حضور زنان در عرصه اجتماع و فرهنگ مکتوب بود.

انقلاب مشروطیت ۱۲۸۵ش. به درستی یک نقطه عطف در تاریخ زن ایرانی محسوب می‌شود. در این دوره، جریان روشنفکرانه جامعه از حقوق زنان حمایت کردند و از طریق

مطبوعات خواستار ایجاد بنیادهایی شدند که به زنان امکان دهند تا در زمینه‌های سیاسی و آموزشی، اندیشه خود را پیروانند و منابع و نیروی خلاقیت خویش را برای تأمین مصالح خود هدایت کنند و به کار گیرند.

حضور زنان در اجتماع به شکل همراهی با جنبش مشروطه یا ایراد سخنرانی در مسائل اجتماعی و فرهنگی، یا حضور آنان در نشر مصادف شد. حضور زن در فرهنگ مکتوب این دوره، حضور در فرهنگ عمومی جامعه (روزنامه‌ها) بود. زنان با نوشتن نامه در روزنامه‌های مردان مشروطه‌خواه، حضور خود را در نشر آغاز کردند و سپس با تأسیس نشریات در فضای نوشتاری مردانه، جایگاهی مستقل برای خود گشودند. این جایگاه که با انتشار روزنامه‌ها و چاپ سخن زنان در آنها گشوده شده بود، فضای گفتمان زنانه را از فضای گفتاری به فضای نوشتاری انتقال داد و زنان، اهل سخن فرض شدند. گذر به نوگرایی در زبان زنان، همراه با گذار از ادبیات گفتاری به ادبیات نوشتاری و گذار از فضای «زن‌آمیز» به فضای «دگر جنس‌آمیز» در نوشتار زنان این عصر شکل گرفت. در همین راستا، خاطره‌نگاری زنان که آغاز آن از زمان مشروطه و تحت تأثیر تحولات آن بود، عرصه‌ای برای اثبات این هویت‌یابی شد زیرا پیش از این و در کنار این تحول، خاطره‌نگاری در ایران با قلم و سخن راویان مرد گره خورده بود و زنان بیشتر به مثابه ابژه‌ای منتسب به مرد، نظیر همسر، مادر و دختر در این روایت‌ها نقش داشته و به صورت کم‌رنگ دیده می‌شدند. خودآگاهی از خویش به عنوان سوزهای دارای شأن فردیت و تاریخت و تبلور آن در جهان آگاهی، با زندگینامه خودنوشت زنانه آغاز شد و همگام با ورود زنان به عرصه عمومی، از توسعه کمی و کیفی در دوره‌های بعد نیز برخوردار شد.

با وجود معرفی‌های توصیفی که در زمینه برخی از خاطرات زنان وجود دارد، پژوهش مستقل و جامع و کیفی که به بررسی خاطره‌نگاری زنان پرداخته باشد، صورت نگرفته و در مجموع، بحث از جنسیت و هویت در این مقوله چندان مورد توجه نبوده است. شاید یکی از علل کمبود تحقیق در این زمینه را باید فقر مطالعاتی درباره تاریخ و تاریخ‌نگاری زنان دانست و نمی‌توان از یک ادبیات گسترده تحقیقی در این باره سخن به میان آورد. از این رو، پرداختن به پژوهش درباره تاریخ زنان یکی از ضروریات پژوهشی در این زمینه به شمار می‌رود.